

ХУДОЖНЄ ОСМИСЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЗІ ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ

У статті йдеться про художнє осмислення психології особистості на матеріалі малої прози Є. Ярошинської.

Ключові слова: психологія, особистість, модернізм, трагізм, жанр, фрагментарність.

Євгенія Іванівна Ярошинська народилася на Буковині. Майбутня письменниця пройшла непростий шлях становлення як митець.

Німецька література, якою так захоплювалася вихована в німецьких школах інтелігенція Буковини, захопила й молоду на той час Євгенію. Як згодом вона напише: «Се читанє (німецькою мовою) мало на мене такий вплив, що і я почала писати німецькі поезії», а згодом і прозові твори теж німецькою мовою. На засилля «німеччини» скаржилися і Федькович, і Воробкевич, і Кобилянська, в той час була яскраво виявлена і політика румунізації. Тому українському населенню Буковини було досить важко вести боротьбу проти соціального гніту, проти онімечення й румунізації, за збереження своєї національності. В таких умовах почала свій творчий шлях Євгенія Ярошинська.

Надрукувавши перші твори німецькою мовою, вона швидко зрозуміла, що повинна писати українською. Досить в скорому часі в листі до І. Левицького від 18 червня 1896 р., вона пише: «В мені пробудилась національна самосвідомість ... краще вже трудитись для свого народу, як для чужого...[...]. Хоть німецьке образованє відчужило мене від своєї, та все-таки на дні серця тліла любов до мого народу, его мови і пісні» [1, 405].

Творчість Євгенії Ярошинської завжди приваблювала читача мистецькою самобутністю, багатством художньої палітри. Із-під її пера вийшли перші прозові твори з життя селян, а згодом, на початку 90-х років її тематика розширюється. З'являються персонажі інтелігентів, духівництва та ін. Молода письменниця задумується над долею свого народу і місцем інтелігенції в житті суспільства. Тема інтелігенції її особливо цікавила з морально-етичного й суспільно-національного боку. Це такі її твори як («Золоте серце», «Понад Дністром», «Перекинчики» та інші). Здебільшого героями цієї прози були представники сільської інтелігенції.

Змальовуючи своїх земляків, письменниця окреслює характери, показує їх як непересічних героїв, риси вдачі яких зумовлені життям, подіями і вра-

женнями дійсності. Сама майстерність Євгенії Ярошинської і полягає в тому, що вона навіть у таких «вузьких» і «малих» жанрах як оповідання чи новела зуміла відтворити динаміку характерів своїх героїв, показати їх радощі, страждання, безнадію, сподівання і віру в майбутнє. Таким чином, авторка вибудовує своєрідний імагінативний світ свого рідного краю, який тоді перебував, як уже зазначалося, під владою свого і «чужого» панства.

Письменниця відтворює не лише в художніх творах, а й в листах до інших митців сумні картини життя народу рідного краю. Йдучи від традицій І. Франка, В. Стефаніка, М. Черемшини, О. Кобилянської Є. Ярошинська «віднаходить» цікаві художні прийоми, хоче відшукати у знайомому щось незнайоме, непомічене ніким, таким чином, відкрити в людині її неповторну душу. І хотіла письменниця чи ні, але поступово вона «впроваджувала» модерністську новітню техніку письма, вдаючись до імпресіоністичної поетики – чіткої деталі, метафори, інших художніх засобів, щоб всебічно відтворити ту чи іншу картину дійсності.

Як зазначають сучасні літературознавці (В. Агеєва, Т. Гундорова та ін.) період межі століть (кінця XIX – початку XX ст.) час активного протистояння «старої» і «нової» естетики, яка передбачала «звільнення» від народницького реалізму, що сприяло подоланню стереотипу меншовартості літератури для «домашнього вжитку». «Саме в цей час митці звертаються до нових форм, різноманітних стильових і жанрових експериментів» [2, 353]. Разом із збагаченням традиційної реалістичної поетики утверджуються нереалістичні форми і стилі.

Як пише В. Агеєва «Український модернізм утверджувався в полеміці з певними прихильниками старого, традиційного...[...]. До особливостей українського модернізму відносять увагу до власне естетичних, художніх вартостей, а не до суспільних потреб» [3, 160]. Саме в цьому ракурсі йшли художні пошуки і Є. Ярошинської. Як зауважує В. Агеєва у згаданій праці «...зростає увага до фіксації настрою, психічних реакцій героя» [4, 160].

І далі дослідниця продовжуючи наголошує, що в цей час загалом мала проза, а особливо новела стає визначальним жанром імпресіоністичної прози. Увага в такому творі акцентується на відтворенні переживань, різного роду «тонів і півтонів». Особлива роль відводиться пейзажу, різко змінюється його функції: Здебільшого в імпресіоністичному творі це засіб психологічної характеристики, який підсилює психологічні переживання героя.

Якщо уважніше проаналізувати ранні твори письменниці стає помітним своєрідне поєднання реалістичного способу відображення дійсності та імпресіоністичні риси одночасно. Тому деякі дослідники творчості Є. Ярошинської справедливо вважають її представником перехідного етапу еволюції

літератури. Це і портретистка героїв («Милосердний пес», «Вірна люба», «Нетверезий начальник»). Наприклад: «...Я виділа его вже в жовнярськiм убраннi, виділа-м его краснi кучерi...» [1, 30]. Авторка також надзвичайно уважна як до деталей зовнiшностi, так i до деталей «внутрiшнiх», духовних.

Особливу роль виконують дiалоги, монологи, невласне пряма мова.

– Где-сь була? – запитав грiзно.

– Стефан прийшов, – одповiла-м.

– I що тобi до того? Чого ти ходила до его хати? Цiле село як запалив, всi люди говорять лишень з тебе...

– Я затряслась од его голосу, такий був грiзний i сумний zarazом. (с. 36). Вже в цьому творi бачимо новелiстичнi ознаки (уривчастiсть, дiалогiчнiсть, лапiдарнiсть, чiткiсть у моделюваннi героїв). Подiї надзвичайно динамiчнi, iнформативнi, достовiрнi. Ми знаємо час, мiсце дiї, особи (героїв твору). Наприклад: «...Була красна маєва недiля. Я прийшла з церкви i, пообiдавши сiла-м собi в саду на лавочку та дожидала старої Єлени» [1, 27]. Далi подiї розвиваються швидко, вони вiдзначаються iнформативнiстю i змiстовнiстю, певною хронологiєю: « Ми обоє з Стефаном вкупи зросли i вже дiтьми щиро любили-мся» [1, 28].

В основi цього твору одна драматична подiя, традицiйний трикутник Стефан, Єлена, Василь. Авторка надзвичайно яскраво змальовує всi три образи, надiляючи їх позитивними рисами вдачi: смiливi, рiшучi, працьовитi, чеснi, здатнi вiдстоювати свої почуття. «Стефан трохи побiлів приступив до Василя i каже:

– Чого ти мою Єлену страшиш, що мене озьмуть до вiйська?

– Не називай єї твоєв Єленов, бо вона буде тою, кому єї бог призначив, – одно – вiв вiн, i на тiм сталося... або: «Стефан повернує до мене, але вже був цiлий день сумним, i я була невесела...» [1, 76]. Звiстка, що Стефан має йти до вiйська є кульмiнацiєю твору. Авторка проникає у глибини буття, дошукується джерел духовностi i моральностi своїх героїв, пiдкреслюючи високу людську собiвартiсть героя.

Поступово у творах Є. Ярошинської, як зауважують лiтературознавцi, вiдбувається своєрiдна «фрагментарна новелiстична концентрацiя», яка свiдчила про перехiд письменницi до нових жанрових форм.

Як слушно пише I. О. Денисюк: «Вплив життя на жанр, – найкраще видно там, де пiднимається нова проблематика» [5, 27]. Сказане можна проiлюструвати твором «Проклятий млин». За жанром це оповiдання, але в ньому чимало фрагментiв «новелiстичної концентрацiї». Дiя напружена, але разом з тим досить розлогi портретнi характеристики: «Була то собi гарна дiвчина з високим тонким станом, ясним, мов лен волосем та синiми, як небо очи-

ма.» [1, 193], або: «...вона сиділа, пишно, мов яка краля, прибрана була в тонесеньку, неначе кленовий лист, сорочку, повишивану в геть-чисто самим шовком, пояс на ній шовковий, горбатка сухо золотом переткана, ще й панчішки з панськими черевичками.»... А що вже за коралі, – таких ще ніхто в селі не бачив. Аж шию їй вривали ті п'ятдесят шнурків кораль, переміщуваних монетствами з самих золотих дукачів.» [1, 41]. Є. Ярошинська проникає в глибини буття героїв в їх психологію. Цьому слугує і мова персонажів, і пейзаж, і художні деталі. Здається, авторка відтворює «фатальні випадки із життя», але прочитавши твір, розумієш перед нами проблема вибору. Герої мусять самостійно прийняти рішення і зробити свій вибір, який не завжди може бути і правильний. Найскладніші і найболючіші проблеми – моральні, а точніше морально-етичні («Понад Дністром», «Перекинчики» та ін.). Як бачимо, художнє осмислення психології особистості в прозі Є. Ярошинської своєрідне, особливо коли мова йде про психологію інтелігента. Письменниця завжди подає дуже широко панораму дійсності, в даному випадку, життя родини протопопа Артемія («Перекинчики»). Заради матеріальних вигід він зрікається свого народу, стає перекинчиком – зрумунізувався, зневажає все рідне, все українське. «Всі перекинчики – люди без характеру...» [1, 182].

Окремо представлені твори, в яких Є. Ярошинська засвідчила яскраву новелістичну манеру письма («Кінець», «На цвинтарі», «Адресатка померла», «В лісі» та інші). Надзвичайний психологізм, інколи трагізм ситуації передано у творі «Адресатка померла». У творі йдеться про трагедію старої жінки: вона має єдину доньку, яка знаходиться на службі. З листа доньки до матері ми дізнаємося, що та служба нелегка, але мати просить дочку (пише в листі) аби та не кидала роботи, бо то єдине джерело існування. «Ти знаєш, що ти моя одинока поміч. Я вже не можу заробляти, бо присіли мене старість і слабкість. Я живу лише з того, що ти посилаєш мені.» [1, 192]. І коли старенька отримує листа з написом «Адресатка померла» для неї «те страшно то правда, що єї одинока дитина не живе вже. Не живе, померла. Померла на чужині, між чужими людьми, не було кому доглянути єї в слабості, не було кому подати їй свічечки при смерті.» [1, 193].

Самотнє і скорботне життя бідної жінки скінчилося. Можемо вести мову про внутрішні, психологічні переживання героїні, які овіяні ліризмом і драматизмом, який проявляється в експресивності переживань героїні.

Мати хоче віднайти і «побачити те місце, де люди закопали єї найдорожчий скарб...» [1, 193]. Письменниця тонко передає стан матері, її невимовне горе, при цьому авторка використовує найрізноманітніші художні засоби (порівняння, метафора, епітети) «з очей лилися сльози, мов горох», згадаймо

у В. Стефаника «сльози капали, як дощ». Описи природи завжди йдуть в унісон настрою того чи іншого стану героя. «Темна ніч залягла цілу околицю, осінні мраки піднімалися понад сіножатями, маленькі заморожені краплі роси падали на пожовкле листя дерев... Сонце зійшло в повнім блиску, побідило тумани, і, мов чисті діаманти, блищалась замерзла росина на висохлій траві, але ся краса природи була зимна, не веселила людського серця, бо вона віщувала кінець.

В рові лежала старенька без життя. В її руках була карточка, на якій виднілися з-поміж замерзлої роси до ясного сонця слова: «Адресатка померла» [1, 195].

Письменниця створила цілу галерею героїв, які діють в різних обставинах (селяни, інтелігенти, пани). Сюжети здебільшого Є. Ярошинська черпає із розповідей людей, спогадів дитинства, власних спостережень. Її новели будуються як невеличкі драми з життя людини. Авторка проявила себе як талановитий розповідач, майстер короткої фрази, художньої експресії.

Авторці вдалося досить реалістично і тверезо подивитися на дійсність. Усвідомлюючи трагічне становище жінки вона тим самим намагається протистояти несправедливості, боротися за свої права («Золоте серце», «Жіноча люба» та ін.).

Таким чином, Є. Ярошинська художньо осмислюючи психологію особистості тяжіє до реалістичного відтворення дійсності. Завдяки багатогранності і різноманітності творів та їх жанровому розмаїттю авторка зуміла осмислити і передати психологію своїх героїв, а особливо героїнь. Тяжючи до реалістичного письма, Є. Ярошинська значну частину своєї малої прози вибудовувала на народній основі, розв'язуючи здебільшого традиційні проблеми, разом з тим для її творів характерними були і окремі риси імпресіонізму. Як зазначають літературознавці, її можна вважати представником «перехідного етапу еволюції української літератури в бік її якісного оновлення» (Козинський Л., Міщук Р., Приходько І. та ін.), а тому вся її художня спадщина є безперечно, як зауважує Ф. Погребенник, «цікавим явищем в історії української літератури» [1, 23].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лист до Івана Левицького від 18 червня 1896 р. – № 33 // Євгенія Ярошинська. Твори. – К., 1963. – с.405 (далі цитуємо за цим виданням, вказуючи лише сторінку).
2. Білецький О. Літературно-критичні статті. – К., 1990. – 353 с.
3. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. – К., 1994. – 353 с.
4. Там само. – с.160.

5. Денесюк І.О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. – Львів, 1999. – с.27.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Гаевская Н.П., к. филол. н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**Художественное осмысление психологии личности
в прозе Евгении Ярошинской**

В статье идет речь о художественном осмыслении психологии личности на материале малой прозы Е. Ярошинской.

Ключевые слова: *психология, личность, модернизм, трагизм, жанр, фрагментарность.*

Gaevska N., Cand. Of Phil. Science, prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**Artistic comprehension of the psychology of personality
in the literary works by Yevhenia Yaroshynska**

The article deals with artistic comprehension of the literary works by Yevhenia Yaroshynska.

Keywords: *psychology, person, modernism, tragic worldview, genre, fragmentary writing.*

УДК 82.111(73)

Газієва Н., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРХЕТИП АНІМУСА В НОВЕЛІСТИЦІ АМБРОЗА БІРСА

У статті розглядаються проєкції архетипу Анімуса, особливості функціонування цього аспекту жіночої психіки з точок зору теорії несвідомого К.Г. Юнга, М.-Л. фон Франц, концепції пізнання жіночої душі К.-П. Естес.

Ключові слова: *архетип, трансцендентний Анімус, суб'єкт-проєкція.*

Творчість Амброза Бірса неодноразово ставала предметом наукового інтересу західних літературознавців, деяких з них цікавила непересічна особистість письменника, інших – творчість митця. Серед усього розмаїт-